

NURIDDIN MAHMUD IBN ZANKIYNING ISLOM OLAMI UCHUN QILGAN ISHLARI

Ilmiy rahbar: X.U.Samatov
TATU Samarqand filiali
Kompyuter Injineriing fakulteti
KI23-02 guruh talabasi
BOYQULOV R.J.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Shom xaloskori, Salohiddin Ayyubiy ustoz, Harim g'olibi, Turkklar urug'idan bo'lgan Imumuddinning o'g'li Nuriddin Mahmud ibn Zankiyning buyuk hayot yo'li va yuksak insoniy fazilatlarini haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается великий жизненный путь и высокие человеческие качества Нуриддина Махмуда ибн Занки, освободителя Сирии, учителя Салахиддина Айюби, победителя Харима, сына Имумуддина из тюркского рода.

Abstract: This article discusses the great life path and high human qualities of Nuriddin Mahmud ibn Zanki, the liberator of Syria, the teacher of Salahiddin Ayyubi, the conqueror of Harim, the son of Imumuddin from the Turkic clan.

Kalit so'zlar: Islom, Salibchilar, Misr, Suriya, Damashq, Harim qal'asi, Yevropa, Salohiddin Ayyubiy, Davlat g'aznasi, Amir'ul-odil.

Nuriddin Mahmud ibn Zankiy - Buyuk Saljuqiylarning Halabdagi otabeyidir. Zankiylar sulolasidan bo'lgan Nuriddin 1118-yilda tug'ilgan. 1146-yilda otasi Imaduddin Zankiy vafot etgach davlat eski turkiy urf-odatlariga ko'ra merosxo'rlar o'rtasida taqsimlandi. Bu bo'linish oxirida Mosul Sayfiddin G'oziyga, Halab va uning atrofi esa Nuriddinga qoldirildi. 1150-yilda u Turkiyaning Saljuqiylar sultoni Rukhiddin Masud I ning qiziga uylanadi¹.

I va II Salib yurishlari orasida Anadolu, Suriya va Falastinni, Imoduddin Zankiy 1144-yili Urfani zabt etib, Birinchi salib yurishi oxirida tashkil etilgan Urfa okrugiga barham berdi. Bu g'alaba salibchilarga qarshi birinchi muhim muvaffaqiyatdir. Urfa yo'qolganidan keyin Yevropa ikkinchi salib yurishiga tayyorlandi. O'rta asr islom olamining yorqin namoyandalaridan biri bo'lgan Nuriddin Mahmud ibn Zankiy 1148-yilda ukasi vafotidan keyin uni o'z o'rnini

¹ Elisséeff, N., Nûr ad-Dîn Un Grand Prince Mosulman de Syrie au Temps des Croisades, II, Damas 1967.

egallagan akasi va Mosul Otabey Sayfiddin G‘oziy va ukasi Qudbiddin Mevdud bilan birga harakat qilib, salibchilarga qarshi Islom frontini birlashtirdi. Salibchilarga qarshi kurashda u otasidan meros qolgan usul bilan salib yurishini zararsizlantirishga harakat qildi. Zankiylarning bunday fidokorliklari natijasida salibchilar oldinga siljish imkoniyatini topa olmadilar va qirg‘oq bo‘ylab qolib ketishdi.

Nuriddin 1146-yilda Urfani yana to‘satdan hujum bilan zabt etdi va bu qisqacha salibchilar qo‘liga tushdi. Shuning uchun Urfa okrugligini tiklashga urinish muvaffaqiyatsiz tugadi. Keyingi yili u Artak va uning atrofini ham qo‘lga kiritdi. U bilan birga Sayfiddin G‘oziy Damashqni qamal qilib, salibchilar bilan jang qildi. U salib yurishining muvaffaqiyatsiz tugashini ta‘minladi. U Xarim qal‘asini qo‘lga kiritdi, Yagradagi salibchilarni mag‘lub etdi. 1149-yilda Antioxiya shahzodasi Raymond Afrin jangida o‘ldirildi. Bu g‘alaba musulmon olamida Nuriddin Zankiyning obro‘cini juda oshirdi. Keyinchalik u Famiya qal‘asini ham qo‘lga kiritdi².

U Urfa grafi Joselin II ni 1152-yil asirga olib, Halabda qamoqqa tashladi. 1154-yilda Damashqqa hujum qilib, Muchiriddin Abakdan Damashqni oldi. 1156-yilda Quddus qiroli Boduen III bilan sulh tuzdi. Biroq Boduen turk va arab chodirlariga hujum qilganda bu tinchlik buzildi. Nuriddin Damashq yaqinidagi janglarda g‘alaba qozondi va Banyasda o‘ldirilganlar uchun nasroniy asirlarini qilichdan o‘tkazdirdi³.

1158-yilda salibchilardan yengilgan bo‘lsa-da, 1164-yilda Harimda ularni mag‘lub etadi.

Mahmud Zankiy Misrda Fotimiy halifasining makkorligini anglab yetadi va Eseduddin Shirkuh va Shirkuhning jiyani Salohiddin Ayyubiyni Misrga jo‘natadi va Fotimiylarning salibchilar bilan hamkorlik qilishiga to‘sqinlik qiladi va shu tariqa Misrning Quddus podsholigi tasarrufiga o‘tishining oldini oladi. Shundan so‘ng, 1171-yilda islom olamida ikkilikka sabab bo‘lgan Fotimiylar xalifaligining yemirilishini ta‘minlab, saljuqiylarning orzusi, ya‘ni islom birligining amalga oshishiga olib keldi.⁴ Salohuddin Ayyubiy Nuriddin Zangi vafotigacha Misrning noibi bo‘lib, uning amridan tashqariga chiqmadi.

² H. Gibb (“The Career of Nur ad Din”, A History of the Crusades, ed. K.M. Setton, London 1969, p. 515)

³ Ibn al-Qalanisi, p. 318-21; Ibn al-Azir, XI, p.169 f.;

⁴ Ibn al-Azir, XI, p. 296 f.; Ibn Shaddad, p. 61 f

Nuriddin Mahmud 1173-yilda Marash va Go'ksunni Anadolu saljuqiylaridan oldi, lekin Qilich Arslon II bilan shartnoma tuzib, shaharlarni qaytarib berdi. Nuriddin 1174-yilda Damashqda faringitdan vafot etadi.

Nuriddin Mahmud Zangi adolatli hukmdor edi. Shuning uchun ham o'z qavmi unga **Amir'ul-odil** (Odil hukmdor) laqabini qo'ygan. Bolaligida yaxshi ta'lim olgan Nuriddin davlat boshqaruvida diplomatik uslubdan foydalangan. U amalga oshirgan usta siyosati tufayli musulmonlarning birligini ta'minladi va keyinchalik qo'mondonlaridan biri Salohuddin tomonidan amalga oshirilgan Quddusni fath qilish uchun zamin tayyorladi.

Nuriddin ilg'or rahnamo edi, har doim kelajakni o'ylab qadam tashlardi. Uning uchta orzusi bor edi. Birinchisi, musulmonlarni birlashtirish va islomiy birlikni o'rnatish edi — u tirikligida qilgan. Ikkinchi orzu, ya'ni Quddusni qayta zabt etish, Salohuddin o'zidan keyin amalga oshirdi. Uning oxirgi orzusi Konstantinopolni zabt etish, bu Usmonli sultoni Mehmed II ga nasib bo'ldi.

Nuriddin maorifga katta ahamiyat bergan. Damashq, Halab, Xama, Homs va Baalbek shaharlarida ta'lim muassasalari tashkil etdi. U birinchi „Dorul hadis“ga asos solgan, rasadxonada quyosh soati qurdirgan. U o'z qo'mondonlariga alohida ahamiyat berib, ularni, ayniqsa Salohuddinni ham sarkardalik, ham siyosatga o'rgatgan. Damashqdagi Nuriya madrasasida dafn etilgan, tirikligida o'zi tomonidan qurilgan. U Damashqda qurgan buyuk kasalxona o'sha davrning eng mashhur mutaxassis shifokorlari xizmat ko'rsatgan sog'liqni saqlash muassasasi edi. U hadis universiteti bo'lgan birinchi „dor-ul-hadis“ga asos solgan va ko'plab kitoblarni hadya qilgan. U dindor edi va olimlarning homiysi edi. Hatto o'z qarorgohida ham Qur'on o'qib, hurmat bilan tinglardi. U o'z davlatini adolat bilan boshqargani uchun „Malik-ul-Odil“ laqabi bilan mashhur edi. Haftada ikki kun xalq oldiga chiqib, shikoyatlarni tinglardi. Adolatsizlikning oldini olish, davlat manfaatlarini himoya qilish maqsadida razvedka idorasini tuzdi. U muloqotda kabutarlardan foydalandi. O'zining va oilasining ehtiyoj va manfaatini shaxsiy mol-mulkidan sarf qilar edi. O'ljadan ulamolar halol degan narsadan boshqa narsani olmas, oltin va kumush ishlatmas, ipak kiymas edi⁵.

U davlatni adolat bilan boshqardi. Uning davlatida deyarli hech kimdan soliq olinmasdi, faqat urush davrlari boylardangina soliq olinardi. Keyinchalik ulardan ham soliq olish to'xtatiladi.

⁵ https://uz.wikipedia.org/wiki/Nuriddin_Mahmud_ibn_Zangi

⁶ Ibn al-Azir, al-Bâhir, p. 301 ff.; Ibn Kathir, XII, p. 494.

Nuriddin Zankiy haqida tarixchi Ibn ul-Asir shunday deydi: “Islom tarixini o’rganish mobaynida eng adolatli 4 Xulafoi Roshidinlardan keyin Umar ibn Abdulazizda mana shu adolatni ko’rdim. Umardan keyin bunaqa adolatli kishini uchratmadim, lekin ularning safiga qo’shish mumkin bo’lgan yana bir kishi bor, bu Nuriddin Mahmud ibn Zankiydir”.⁶ U davlat tepasiga kelgandan, adolat qurdi. “Biz shariat hukumlarini ijro etuvchi posbonlarmiz” Uning shunday so’zlarini eslab o’tishimizning o’zigina uning davridagi adolatsizliklar, to’xtovsiz urushlar va musulmonlar hayoti uchun katta xavf solib turgan Salibchilar armiyasining harakati kechayotgan davrdagi qiyinchiliklarni tasavvur qilishimiz mumkin. U shunday og’ir davrda nafaqat o’z davlatini adolat bilan boshqardi, balki tarqalib ketgan boshqa musulmon davlatlarini ham birlashtirib asosiy dushmanga qarshi kurashish yo’lidan dadil odimladi.

Nuriddin Zankiy hech qachon davlat xazinasidan o’z ehtiyojlari uchun bir chaqa ham pul olmagan, doimo o’ziga kerakli harajatlar uchun o’zi harakat qilgan. U kishi hech qanday shohona saroylar-u hashamatli uylarda yashamagan. Janglardan tushgan o’ljalarni kambag’allarga tarqatib yuborgan. Aytishlaricha undan, nega jangdan tushgan o’ljalarni o’zingiz yoki qo’shiningiz uchun sarflamaysiz deb so’rashganda, u kishi: “Axir men mana shu insonlarning duolari evazigagina janglarda g’alaba qozonayotgan bo’lsam, yana qanday qilib ularning haqqini ishlatishim mumkin” - deya javob bergan.

Nuriddin Mahmud Zankiy doimo o’z qo’shinini ruhlantirish, dushmanga qarshi mardonavor jang qilishga chaqirish uchun janglarga birinchi qatorlarda kirgan va har bir jangda shahidlik orzusida dushman bilan olishgan. Lekin Alloh unga jangda shahid bo’lish taqdirini bitmadi.

Nuriddin Mahmud Zangi taqvo bo’yicha ham odamlarga o’rnak bo’ldi. U yarim tungacha uxlab tunning o’rtasida turib tahajjud namozini o’qirdi. So’ngra bomdod namozini o’qib, erta tongdan davlat ishlarini bajarish uchun shoshardi. Nuriddin Hanafiy fiqhini juda yaxshi bilgan, lekin hech kimga mutaassiblik ko’rsatmagan. Ko’p vaqtini ibodat bilan o’tkazgan va uning diniy turmush tarsi ko’pchilikka ibrat bo’ldi. Hattoki Quddusdagi salibchilar: “U bizdan askarlari soni bilan emas, balki kechalari o’qigan namozlari soni bilan ustun keldi” - der edi.⁶ Shu asnodda bir hikoyani eslab o’tishni joiz deb topdim. Bu Nuriddin Zankiyning hayotidagi eng sharaflari va e’tiborli voqea sanaladi.

⁶ Ibn al-Azir, XI, p. 323; Ibn Kathir, XII, p.501

Hijriy 557 yil. Iroqning shamoliy qismidagi shaharlarda havo o'zgarib, osmonda chaqmoq chaqa boshladi. Odil, taqvodor podsho Mahmud Nuriddin Zankiy har doimgidek tahajjud namozini o'qib bo'lgach, uxlashga yotdi. Ko'p o'tmay, tushida Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning: Meni mana bu ikki oq-sariqdan kelgan odamdan qutqargin, deyayotganlarini ko'rdi. Podshoh cho'chib uyg'onib, o'rnidan turdi. Tahorat olib, namoz o'qidi, so'ng Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamga salovot aytib, yana uyquga ketdi. Sal o'tmay yana tush ko'rdi. Tushiga yana Rasululloh sollallohu alayhi vasallam kirdilar, Ey Mahmud! Meni mana bu ikkita malla odamdan qutqargin deb, oq-sariqdan kelgan ikki kishiga ishora qildilar. Mahmud Nuriddin yana cho'chib uyg'ondi. Tahorat olib, namoz o'qidi va yana salovot aytib, ikkinchi marta uyquga yotdi. Ko'zi ilinishi bilanoq yana Rasululloh sollallohu alayhi vasallamni tush ko'rdi. U Zot yana boyagi so'zlarini qaytardilar. Podshoh uyg'onib, o'rnidan turdi. Endi uyqu yo'q, dedi-da, ko'rgan tushini dono va ziyarak vaziri Jamoliddin Musiliyga aytdi.

Vazir podshohga: Muhtaram sulton, bu tushingizni hech kimga aytmang. Hozirning o'zida Madinaga qarab yo'l oling, dedi. Mahmud Nuriddin Zankiy o'sha zahoti o'zi bilan bir qancha mol-mulk, yigirma kishilik askar va dono vazirini olib Madina tomon yo'l oldi. O'n olti kun deganda Madinai Munavvaraga yetib kelishdi. Sulton g'usl qilib, Masjidi Nabaviyga kirdi va Ravzai mutohharada namoz o'qidi. So'ng Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning qabrlari oldiga keldi, U Zotga salom va salovot aytdi. So'ng nima qilishini bilmay, turib qoldi. Dono vazir podshohga: Madina ahlining barchasiga Podshohning sovg'asi bor, deb e'lon qiling. So'ng sovg'a olishga kelganlarga qarang. Tushingizda ko'rgan odamni uchratsangiz, uni hibsga olib, so'roq qilamiz, dedi. Darhaqiqat, e'londan so'ng Madina ahli podshodan sovg'a olish uchun birin-ketin kela boshlashdi. Podshoh sovg'alarni har bir kishiga o'z qo'li bilan ulashdi. Hammaga sovg'a tarqatib bo'lindi, ammo sulton tushida ko'rgan odamlarni uchratmadi. So'ng Madina ulug'laridan: Madinadagi hamma sovg'a olib bo'ldimi?, deb so'radi. Ular: Ha, sultonim! Hamma oldi. Faqatgina Mag'ribdan kelgan ikki kishi sovg'a olishga kelmadi. Ular juda taqvodor kishilar ekan, ko'plab muhtojlarga hadya ulashishdi. Har kuni kechgacha Masjidi Nabaviyda ibodat qilishadi. Ertalab tongda Baqi' qabristonini ziyorat qilishadi. Juda yaxshi insonlar ekan, deb javob berishdi. Podsho Ularni mening huzurimga olib kelinglar, dedi. Ularni olib kelishgan edi, podsho ularni darhol tanidi. Ular Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallam tushda ko'rsatgan o'sha oq-sariqdan kelgan ikki kishi edi. Podsho ularning bu yerga kelish sababini so'radi. Ular: Bu dunyoda Rasululloh sollallohu alayhi vasallamga qo'shni bo'lib,

ravzalarida namoz o'qib, buyuk sahobalarning qabrlarini ziyorat qilish uchun kelganmiz, deyishdi. Podshoh: Qayerda qo'nim topdingizlar? deb so'radi. Ular: Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning Hujrai saodatlariga yaqin bir mahallada, deyishdi. Podshoh ularning uyini ko'rish uchun bordi. Qarasa, sadaqa va ehson qilish uchun olib kelingan boyliklar va ba'zi kitoblar bor ekan. Podshoh taajjubda qoldi. Tushida Rasululloh sollallohu alayhi vasallam shu ikkovidan meni qutqar degan edilar, bular esa solih, taqvodor zotlar bo'lib chiqyapti-ku, deb hayron edi.

Oradan sal o'tmay, sulton ularning uyini qaytadan tekshirdi. Bir bo'yraning tagini ko'tarib qarashsa, chuqur handaq bor ekan. Handaqa tushib, ichini mash'ala bilan yoritishdi. Bu Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning Hujrai saodatlari tomonga qarab qazilgan lahm bo'lib chiqdi. Mahmud Nuriddin Zankiy Madinaga yetib kelganda lahmning oxiri Hujrai saodatga ozgina qolgan ekan. Podshoh ularni qattiq so'roq qildi. Ma'lum bo'lishicha, ular asli nasroniylar ekan. So'roq davomida ikkovi Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning jussalarini o'g'rilash uchun kelganiga iqror bo'ldi. Ular kechalari lahm kavlashar, erta tongda esa go'yo Baqi' qabristonini ziyorat qilgan kishidek ko'rinib, aslida tunda to'planib qolgan tuproqni qabristonga to'kish uchun borishar ekan. Podshoh ularni qatl qildi, Hujrai saodatning atrofini esa chuqur qilib kavlatdi, atrofiga qo'rg'oshin eritib quyib, mustahkamlab qo'ydi. Odil, taqvodor podshoh Sulton Mahmud Nuriddin Zankiy Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallam o'zlarini himoya qilish uchun uni loyiq ko'rganlariga, uni tanlaganlariga xursand bo'lganidan ko'z yoshlarini tiya olmas edi⁷. (Ushbu ma'lumotlar imom Barzanjiyning Tarixul Madina, Ibn Najjorning Tarixul Bag'dod, Muhiyuddin Tobariyning Riyozun nazira va Alloma Sayyid Nuriddin Ali Samhudiyning Xulosatul vafo asarlarida keltirilgan) Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, besh marta Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning muborak jasadlarini o'g'rilashga urinishgan. Lekin niyati buzuq o'g'rilarning birortasi maqsadiga erishmagan.⁸ Zero tirikliklarida himoya qilgan Alloh, vafot etganlaridan keyin ham O'zi himoya qiladi: **النَّاسِ مِنْ يَعْصُونَكَ وَاللَّهِ** **Alloh seni odamlardan saqlar**. (Moida surasi 67-oyat)⁹.

Nuriddin Mahmud Zankiy nafaqat Islom olamidagi barcha musulmonlarga, balki butun insoniyat uchun o'rnak bo'ladigan hayot kechirdi. Uning 27 yillik

⁷ 8 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IX, İstanbul 1935, p. 621-626. Cf. M. S. Küçükaşçı, Abbasiler'den Osmanlılara Mekke-Medine Tarihi, İstanbul 2007, p. 147 f.

⁸ <https://aniq.uz>

⁹ Qur'oni Karim

hukmronlik davri jang-u jadal, fitna, qiyinchilik va kurashlarga boy edi. Buning sababi, u katta maqsadlarni qo'ygan rahbar edi va uzoqni ko'ra bilgan siyosat olib borib o'zi boshlagan jihad harakatini davom ettirdi. O'z davrida adolatga intilgan insonlarning cheksiz hurmati va ishonchiga sabab bo'ldi. Bir so'z bilan aytganda, o'zining qo'rqmasligi, odil va taqvodorligi, g'animlarning zulmlariga qarshi kurashib shahidlik orzusi bilan yashashi uning hozirgi zamon yoshlari uchun katta tarbiya beradigan hayot yo'lini yaratdi. Biz mana shunday ulug' insonlarning hayot yo'lini o'rganar ekanmiz, o'zimiz uchun yuksak ahamiyatga ega bo'lgan tarbiya va o'rnak olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Nuriddin_Mahmud_ibn_Zangi
2. <https://Aniq.uz>
3. Elisséeff, N., *Nûr ad-Dîn Un Grand Prince Mosulman de Syrie au Temps des Croisades, II*, Damas 1967.
4. Ibn al-Athir, *İslâm Tarihi*, İbnü'l-Esîr el Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi, translated by A. Özeydin, XI, İstanbul 1987.
5. Ibn Kathir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Büyük İslâm Tarihi, translated by M. Keskin, XII, İstanbul 2000.
6. Ibn Shaddad, translated by C.R. Conder, *The Life of Saladin 1137-1193, by Beha ad-din Compared with the Original Arabic and Annotated*, PPTS, XIII, London 1897.
7. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IX, İstanbul 1935.
8. Cf. M. S. Küçükaşçı, Abbasiler'den Osmanlılara *Mekke-Medine Tarihi*, İstanbul 2007.
9. H. Gibb. "The Career of Nur ad Din", *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, London 1969.
10. Ibn al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of The Crusades*, translated by (partially) H.A.R. Gibb, London 1932.
11. Samatov, Khurshid. "Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society." *Theoretical & Applied Science* 2 (2016): 175-179.
12. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction." (2021).
13. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani)." *European Scholar Journal* 2.11 (2021)